

Polad Rəsul oğlu Xəlilov
AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutu
“Azərbaycanın yeni tarixi” şöbəsi
E-mail: polad-xalilov@mail.ru

BAKİ NEFT SƏNAYEÇİLƏRİ QURULTAYLARINDA SENZ SİSTEMİ VƏ AZƏRBAYCANLI SAHİBKARLARIN MÖVQEYİ

Açar sözlər: neft, qurultay, şirkət, müəssisə, sahibkar

Ключевые слова: нефть, съезд, фирма, учреждение, предприниматель

Key words: oil, congress, firm, establishment, owner

XIX əsrin sonları – XX əsrin əvvəllərində Bakı neft sənayesinin inkişafında mühüm xidmətləri olan Bakı Neft Sənayeçiləri Qurultayı təşkilatının fəaliyyəti özünün çoxşaxəliliyi ilə seçilmiş, onun tərəfindən Bakı sənaye rayonu inzibati-təsərrüfat sahəsinin inkişafını sürətləndirən bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu təşkilatın keçirilən qurultayları çarizmin ucqarlarda tətbiq etdiyi müstəmləkəçilik siyasətinə xidmət etmiş, iri firmalar qrupunun böyük imtiyazlara malik olması amili istənilən məsələlərin onların xeyrinə həll olunmasına səbəb olmuşdur.

Bakı Neft Sənayeçiləri Qurultayı özünün təsis olunmasından sonrakı ilk 4-5 il ərzindəki fəaliyyətində neft sənayeçilərinin olduqca geniş dairələrinin maraqlarını əks etdirirdi. 1884-1885-ci illərdə keçirilən I və II qurultaylarda hələ senz məhdudiyyəti tətbiq olunmadığından iri neft sənayeçiləri ilə bərabər olaraq, xırda və orta neft sənayeçiləri də bütün məsələlərin müzakirə olunaraq həll olunması prosesində bərabər hüquqa malik olurdular [1,43]. Həmçinin II qurultayda seçilmiş dəmir yolu komissiyası və qurultay Şurası üzvlərinin əksəriyyətini də həmin firmaların nümayəndələri təşkil edirdilər [2,677]. Bundan başqa qurultay Şurasının tərkibində fəaliyyət göstərən neft sənayeçiləri arasında azərbaycanlıların da sayı çox idi ki, onlar da müəyyən imtiyazlardan istifadə etmək hüququna malik olurdular. Məsələn, Bakı neft sənayeçilərinin 1885-ci ildə keçirilən II qurultayında qurultay Şurasının tərkibinə digər millətlərə mənsub olan neft sənayeçiləri ilə bərabər olaraq, Ə.K.Əliyev, Ə.H.Axundov, H.İ.Babayev, S.İ.Bağirov, İ.K.Budaqov, Ə.S.Hacınski M.M.Kərimov, M.S.Manafov, H.M.Mustafayev, H.M.Rzabəyov, K.Ə.Hüseynov, Ağabəy Xanlarov, Mahmudbəy Xanlarov və Mövsümbəy Xanlarov kimi azərbaycanlı neft sənayeçiləri də seçilmişdilər [3, 86-89].

Belə bir vəziyyət iri firmaların maraqlarına zidd idi və Bakı neft sənayeçilərinin II qurultayında onların nümayəndələri tərəfindən qurultay senzlərinin tətbiq olunması tələbi irəli sürülmüşdü [2, 677]. Bakı neft sənayeçilərinin 1887-ci ildə keçirilən IV fəvqəladə qurultayında senzlin təyin olunması məsələsi müzakirə olunarkən iri firmalar xırda firmalara qarşı çıxaraq qurultayda iştirak etməkdən imtina etmişdilər. Buna görə də IV qurultayın keçirilməsi faktiki olaraq baş tutmamış hesab olunurdu [4, 64].

İri firmaların bu söylərinin nəticəsi olaraq Bakı neft sənayeçilərinin 1889-cu ilin aprelində keçirilən V qurultayında senz sistemi tətbiq olunmuşdu. Senz sisteminə müvafiq olaraq keçirilən qurultaylarda firma nümayəndələrinin topladığı səsler neftin hasilatı, emalı və daşınmasının miqdarına görə hesablanırdı. Beləliklə, Bakı Neft Sənayeçiləri Qurultayı təşkilatı neft sənayesi burjuaziyasının, xüsusilə onun inhisarçı yuxarı təbəqəsinin təşkilatı cəhətdən birləşməsi və dövlət aparatı ilə əlaqə yaratması üçün mühüm vasitə olmuşdur [5, 213-214]. Bundan başqa Qurultayın istənilən fəaliyyət növündə həlledici rol iri firmalara məxsus olmuş və təşkilat faktiki olaraq həmin firmaların təsiri və nəzarəti altına düşmüşdür [6, 96-97].

Senz sisteminin tətbiq olunmasından sonra qurultay Şurasının tərkibində xırda və orta neft sənayesi firmalarına mənsub olan azərbaycanlı neft sənayeçilərinin sayı kəskin surətdə aşağı düşmüş və yalnız iri sahibkarlardan biri olan H.Z.Tağıyev şuranın tərkibində fəaliyyət göstərirdi. H.Z.Tağıyevin sonrakı qurultaylarda müntəzəm surətdə iştirak etməməsi isə çox güman ki, artıq onun neft işi ilə də mütəmadi olaraq məşğul olmaması amili ilə bağlı idi. Lakin qurultay Şurasının mövcud olduğu müddət ərzində onun tərkibində fəaliyyət göstərən neft sənayeçiləri arasında Murtuza Muxtarov, Musa Nağıyev, Şəmsi Əsədullayev kimi azərbaycanlı neft sənayeçilərinin adlarına rast gəlinmir (buna baxmayaraq, keçirilən qurultaylarda səslerin hesablanması prosesində bu sahibkarların mənsub olduqları firmaların çəkiləri heç də az olmamışdır)

Bakı Neft Sənayeçilərinin 1897-ci ildə keçirilən XI qurultayında, 1903-cü ilin dekabrında keçirilən XVIII qurultayında və 1905-ci ilin yanvar-fevral aylarında keçirilən XX qurultayında neftin hasilatı, emalı və daşınması ölçülərinə görə səslerin hesablanması prosesində toplanılan səslerin miqdarına müvafiq olaraq firmaların mənsub olduğu göstəricilər aşağıdakı kimi olmuşdur [7, 102; 8, 393; 9, 517]:

XI qurultay - 1897			XVIII qurultay - 1903			XX qurultay - 1905		
Firmalar	Toplanan səslerin miqdarı	99 firma arasında mənsub olduqları mövqe	Firmalar	Toplanan səslerin miqdarı	125 firma arasında mənsub olduqları mövqe	Firmalar	Toplanan səslerin miqdarı	122 firma arasında mənsub olduqları mövqe
"Nobel qardaşları" şirkəti	10%	1	"Nobel qardaşları" şirkəti	13%	1	"Nobel qardaşları" şirkəti	12,3%	1
"Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti"	5,8%	2	"Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti"	7,3%	2	"Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti"	6,2	3
"Mantaşov və K ⁰ " firması	5,2%	3	"Mantaşov və K ⁰ " firması	7,2%	3	"Mantaşov və K ⁰ " firması	6,6%	2
"Tağıyev H.Z." firması	5%	4	"Kaspi" şirkəti	4,5%	4	"Kaspi" şirkəti	5	4
"Şibayev və K ⁰ " firması	4,7%	5	-----	-----	-----	-----	-----	-----
"Şəmsi Əsədullayev" firması	1,6%	15	"Şəmsi Əsədullayev" firması	2,4%	9	"Şəmsi Əsədullayev" firması	1,6%	16
"Musa Nağıyev" firması	0,5%	44	"Musa Nağıyev" firması	2,2%	10	"Musa Nağıyev" firması	2,6%	8

Məlum olur ki, keçirilən qurultaylardakı səslerin hesablanması prosesində "Nobel qardaşları" şirkəti, "A.İ.Mantaşov və K⁰" firması, "Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti", "Kaspi" şirkəti və "Tağıyev H.Z." firması kimi iri firmalar ən çox səs toplayaraq, müzakirə olunan istənilən məsələlərin onların öz maraqlarına uyğun şəkildə həll edilməsi məqsədinə nail olurdular. Toplanılan səs-lərin miqdarına nəzər saldıqda o da məlum olur ki, Musa Nağıyev və Şəmsi Əsədullayevin də qurultaylardakı çəkilişi heç də az olmamışdır.

Bakı neft sənayeçilərinin 1906-cı ilin fevralında keçirilən XXI fəvqəladə qurultayında və 1906-cı ilin may-iyun aylarında keçirilən XXII qurultayında neftin hasilatı, emalı və daşınması ölçülərinə əsasən səslerin hesablanması pro-sesində toplanılan səslerin miqdarına uyğun olaraq firmaların mənsub olduğu göstəricilər aşağıdakı kimi olmuşdur [10, 3; 11, v. 9-arxa-10]:

XXI qurultay - 1906			XXII qurultay - 1906		
Firmalar	Toplanılan səslerin miqdarı	114 firma arasında mənsub olduqları mövqe	Firmalar	Toplanılan səslerin miqdarı	94 firma arasında mənsub olduqları mövqe
"Nobel qardaşları" şirkəti	12,3%	1	"Nobel qardaşları" şirkəti	14%	1
"Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti"	7,1%	2	"Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti"	5,7%	2
"Mantaşov və K ⁰ " firması	6,7%	3	"Mantaşov və K ⁰ " firması	5,4%	3
"Kaspi" şirkəti	4,2%	4	"Kaspi" şirkəti	4%	5
"Şibayev və K ⁰ " firması	-----	-----	"Şibayev və K ⁰ " firması	4,2%	4
"Bakı neft cəmiyyəti"	-----	-----	"Bakı neft cəmiyyəti"	3,6%	6
"Nağıyev Musa" firması	2,9%	7	"Əsədullayev Şəmsi" firması	3,6%	6
"Əsədullayev Şəmsi" firması	2,4%	8	"Nağıyev Musa" firması	3%	7

Yuxarıdakı cədvəldən aydın olur ki, bu qurultaylarda da "Nobel qardaşları" şirkəti, "Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti", "A.İ.Mantaşov və K⁰" firması və "Kaspi" şirkəti toplanılan səslerin böyük miqdarına sahib olmuşdular. "Nağıyev Musa" və Əsədullayev Şəmsi" firmaları da öz əvvəlki mövqelərini qoruyub saxlamış və qurultaylarda müxtəlif qərarların qəbul olunması prosesində onların topladığı səsler həlledici rola malik olmuşdur.

1906-cı ilin oktyabrında ticarət və sənaye naziri D.A.Filosofovun sərəncamı ilə Bakı neft sənayeçiləri qurultaylarında tətbiq olunan senz sisteminə dair bəzi dəyişikliklər edilmişdir [2, 678]. Yeni qaydanın tətbiq olunmasına görə Bakı neft sənayeçiləri qurultaylarında səslerin hesablanması prosesində iri firma nümayəndələrinə mənsub olan səslerin azalması hesabına, xırda və orta firma nümayəndələrinə mənsub olan səslerin hesablanmasında kəskin surətdə artım baş vermişdir. Bakı neft sənayeçilərinin 1906-cı ilin noyabr-dekabr aylarında keçirilən XXIII qurultayında 8 iri firma bütün səslerin cəmi 27,5%-nə malik

idi. 1891-ci ilin senzlorinə görə isə həmin 8 firmadan yalnız 4-ü (“Nobel qardaşları” şirkəti, “Kaspi” şirkəti, “Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti”, “Mantaşov və K⁰” firması) keçirilən qurultaylarda bütün səslərin 35%-nə malik olmuşdular. Xüsusilə, “Nobel qardaşları” şirkəti səslərinin miqdarı kəskin sürətdə azalaraq, 179-dan 20-yə qədər aşağı düşmüşdür. Yeni qaydanın tətbiq olunması ilə “Nobel qardaşları” şirkətinin Bakı neft sənayeçiləri qurultaylarındakı nümayəndəlik payı 1891-ci ilə nisbətən 16%-dən 4,4%-ə qədər azalmışdır. 1891-ci ildə “Nobel qardaşları” şirkəti qurultaylardakı bütün səslərin 5%-nə malik olmuşdur. Yeni senzlin tətbiq olunmasına qədər qurultaylardakı bütün səslərin təxminən 50%-i “Nobel qardaşları” şirkəti və onun müttəfiqlərinin payına düşürdü ki, bu rəqəmin də 16%-i yuxarıda qeyd olunduğu kimi, təkcə “Nobel qardaşları” şirkətinə məxsus idi. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, digər iri firmalarda olduğu kimi, “Nobel qardaşları” şirkətinin də Bakı neft sənayeçiləri qurultaylarındakı əsl çəkisi təkcə səslərin hesablanmasıyla miqdarına görə müəyyənleşmirdi [12, 121-122].

Yuxarıda göstərilən amili belə bir fakt da təsdiq edir ki, yeni qaydanın tətbiq olunmasından bir qədər əvvəl, Bakı neft sənayeçilərinin 1906-cı ildə keçirilən XXI fəvqəladə qurultayında neft rüsumunun hər puda görə 1/5 qəpikdən 1/2 qəpiyə qədər qaldırılması məsələsi səsverməyə qoyularkən, təkcə 4 firmaların (“Nobel qardaşları” şirkəti”, “Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti”, “Mantaşov və K⁰” firması, “Kaspi” şirkəti) tutduğu mövqe onların maraqlarına uyğun qərarın qəbul olunmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, göstərilən məsələnin lehinə “Nobel qardaşları” şirkətindən 179, “Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti”ndən 103, “Mantaşov və K⁰” firmasından 98, “Kaspi” şirkətindən isə 62 səs verilmişdir [13].

Bakı neft sənayeçilərinin 1908-ci ildə keçirilən XXV və XXVI qurultaylarında da səslərin hesablanmasında oxşar proseslər təkrar olunmuşdur. Bu qurultaylarda 7 iri firma bütün səslərin ümumi miqdarının 27,5%-nə malik olmuşdur. Həm də təkcə “Nobel qardaşları” şirkətinin payına 22 səs düşürdü [14, 143].

Senz sistemində yeni qaydanın tətbiq olunması müəyyən bir müddət ərzində firmaların nisbətində bəzi dəyişikliklərə səbəb olsa da, neft sənayesində fəaliyyət göstərən qüvvələrin real nisbətində heç bir şeyi dəyişdirməmişdi [1, 45]. Həmin vaxt iri kapital qruplarından yenə də “Nobel qardaşları” şirkəti və Mantaşov-Qukasov-Lianozov firmaları qrupu neft sənayesində əsas opponentlər kimi çıxış edirdi [12, 122]. 1906-cı ilin senzi çarizmin “antisindikət” tədbirlərində xüsusi yer tutsa da [1, 45], yeni qaydanın tətbiq olunmasından sonra da öz müttəfiqlərinin və özündən asılı olan xırda və orta firmaların dayağından istifadə edən iri firmalar Bakı neft rayonunda inhisarçı mövqeyə malik olub, qurultay təşkilatında öz nüfuzlarını qoruyub saxlamışdılar [2, 678].

1911-ci ildə Bakı Neft Sənayeçiləri Qurultayının tərkibində fəaliyyət göstərən 150 nəfər 386 səsə malik idi ki, bu səslərin miqdarının da 163-ü (42,2%-i) 11 ən iri firmaya məxsus idi [6, 96]. Bakı neft sənayeçilərinin 1914-cü ilin noyabr-dekabr aylarında keçirilən XXXIII qurultayında iri firma nümayəndələrinin qurultaylardakı çəkisi 111 səsə (31,4%-ə) malik olmuşdur. O cümlədən, “Oyl” qrupunun payına 59 səs, “Şell” qrupunun payına 34 səs və “Nobel qardaşları” şirkətinin payına 18 səs düşürdü [14, 143]. Bakı neft sənayeçiləri

yeçilərinin 1909-cu ilin noyabr-dekabr aylarında keçirilən XXVIII qurultayında, 1910-cu ilin noyabr-dekabr aylarında keçirilən XXIX qurultayında, 1915-ci ilin noyabr-dekabr aylarında keçirilən XXXIV qurultayında, 1916-cı ilin iyunda keçirilən XXXV fəvqəladə qurultayında, təxmini hesablamalara görə 1919-cu ilin sonu və 1920-ci ilin əvvəlində keçirilən XXXVIII qurultayında neftin hasilatı, emalı və daşınması ölçülərinə əsasən səsəslərin hesablanması prosesində toplanılan səsəslərin miqdarına müvafiq olaraq firmaların mənsub olduğu göstəricilər aşağıdakı kimi olmuşdur [15, X, XIII-XV, XVII; 16, 4, 6-8, 10; 17, 4, 6-9; 18, 4-9; 19, v. 1-1 arxa, 2-2 arxa]:

XXVIII qurultay – 1909		XXIX qurultay – 1910		XXXIV qurultay – 1915		XXXV qurultay – 1916		XXXVIII qurultay – 1919-1920	
Firmalar	Toplanılan səsəslərin miqdarı 144 firma arasında mənsub olduqları mövqə	Firmalar	Toplanılan səsəslərin miqdarı 152 firma arasında mənsub olduqları mövqə	Firmalar	Toplanılan səsəslərin miqdarı 130 firma arasında mənsub olduqları mövqə	Firmalar	Toplanılan səsəslərin miqdarı 133 firma arasında mənsub olduqları mövqə	Firmalar	Toplanılan səsəslərin miqdarı 116 firma arasında mənsub olduqları mövqə
“Nobel qardaşları” şirkəti	5,9% 1	“Nobel qardaşları” şirkəti	6% 1	“Nobel qardaşları” şirkəti	5,5% 1	“Nobel qardaşları” şirkəti	5,8% 1	“Nobel qardaşları” şirkəti	5,9% 1
“Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti”	4,6% 3	“Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti”	4,4% 2	“Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti”	4,3% 2	“Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti”	4,9% 2	“Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti”	--- ---
“Mantaşov və K ^{0b} ” firması	3,8% 5	“Mantaşov və K ^{0b} ” firması	3,6% 4	“Mantaşov və K ^{0b} ” firması	3,4% 4	“Mantaşov və K ^{0b} ” firması	3,2% 4	“Mantaşov və K ^{0b} ” firması	4,2% 2
“Kaspi” şirkəti	3,5% 6	“Kaspi” şirkəti	3,4% 5	“Kaspi” şirkəti	3,7% 3	“Kaspi” şirkəti	3,9% 3	“Kaspi” şirkəti	--- ---
“Tağıyev H.Z.” firması	5% 2	“Tağıyev H.Z.” firması	--- ---	“Tağıyev H.Z.” firması	--- ---	“Tağıyev H.Z.” firması	--- ---	“Tağıyev H.Z.” firması	--- ---

”Şibayev və K” firması	4,3%	4	”Şibayev və K” firması	3,9%	3	”Şibayev və K” firması	3%	5	”Şibayev və K” firması	2,9%	5	”Şibayev və K” firması	3,1%	3
“Bakı neft cəmiyyəti”	---	--	“Bakı neft cəmiyyəti”	---	--	“Bakı neft cəmiyyəti”	2,7%	6	“Bakı neft cəmiyyəti”	2,9%	5	“Bakı neft cəmiyyəti”	2,8%	4
“Lianozov Q.M. və varisləri”	---	---	“Lianozov Q.M. və varisləri	---	--	Liano-zov Q.M. və varisləri	2,7%	6	Liano-zov Q.M. və varisləri	2,6%	6	Liano-zov Q.M. və varisləri	3,1%	3
Rus “Neft” şirkəti	---	--	Rus “Neft” şirkəti	---	--	Rus “Neft” şirkəti	---	--	Rus “Neft” şirkəti	2,3%	7	Rus “Neft” şirkəti	2,8%	4
“Mirzoyev qardaşları və K”	---	--	“Mirzoyev qardaşları və K”	---	--	“Mirzoyev qardaşları və K”	---	--	“Mirzoyev qardaşları və K”	---	--	“Mirzoyev qardaşları və K”	2,4%	5
”Nağıyev Musa” firması	2,7%	7	”Nağıyev Musa” firması	2,6%	6	”Nağıyev Musa” firması	2,4%	7	”Nağıyev Musa” firması	2,6%	6	”Nağıyev Musa” firması	---	---
”Əsədullayev Şəmsi” firması	1,9%	9	”Əsədullayev Şəmsi” firması	2%	8	”Əsədullayev Şəmsi” firması	3%	5	”Əsədullayev Şəmsi” firması	2,3%	7	”Əsədullayev Şəmsi” firması	2,4%	5

Yuxarıda göstərilən cədvəl bir daha onu təsdiq edir ki, iri firmalar qrupunun malik olduğu səslərin miqdarı azalsa da, onlar yenə də müxtəlif qərarların qəbul olunması prosesində həlledici rola malik olmuşdular. Həm də “Nağıyev Musa” və Əsədullayev Şəmsi“ firmaları qurultay təşkilatının mövcud olduğu son illərdə də öz əvvəlki nüfuzlarını qoruyub saxlamışdılar.

Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Bakı Neft Sənayeçiləri Qurultayının yaranmasının ilk illərində qurultay Şurasının tərkibində xırda və orta firmalara mənsub olan azərbaycanlı sahibkarların sayı heç də az olmamışdır. Lakin sonradan senz sisteminin tətbiq olunması ilə onların mövqeyinə ciddi zərbə vurulmuş və qurultay Şurasının tərkibində onların sayı bəzi vaxtlarda yalnız 1-2 nəfərdən ibarət olmuşdur. Bunun əksinə olaraq Şəmsi Əsədullayev və Musa Nağıyev kimi sahibkarların qurultaylardakı çəkisi üstün olmuş və on-

ların topladığı səsələr yalnız “Nobel qardaşları” şirkəti”, “Xəzər-Qara dəniz neft sənayesi və ticarəti cəmiyyəti”, “Mantaşov və K⁰” firması və “Kaspi” şirkəti kimi iri firmalardan geri qalmışdır. H.Z.Tağıyev isə qurultaylarda müntəzəm surətdə iştirak etməsə də, onun topladığı səsələrin miqdarı yuxarıda göstərilən iri firmalarla eyni çəkiyə malik olmuşdur.

Məlum olur ki, qurultaylarda senz sisteminin tətbiq olunmasından sonra yalnız külli miqdarda vəsaitə malik olan H.Z.Tağıyev, Şəmsi Əsədullayev və Musa Nağıyev kimi azərbaycanlı sahibkarlar iri firmalarla rəqabətə davam gətirə bilməmişdilər. Xırda və orta firmalara mənsub olan digər azərbaycanlı sahibkarlar isə senzlərin hesablanması prosesində külli miqdarda səs toplamağa nail ola bilməmişdilər. Bu da neftin hasilatı, emalı və daşınmasının böyük ölçülərinə malik olmamaqdan irəli gəlirdi. Yəni bu imtiyazlara yiyələnmək üçün külli miqdarda vəsaitə malik olmaq tələb olunurdu. Bəhs olunan dövrdə çar Rusiyasının Avropanın aparıcı dövlətləri ilə hərbi baxımdan rəqabətə davam gətirməməsi xarici şirkətlərin imperiya ərazisində sərbəst surətdə fəaliyyət göstərməsinə səbəb olurdu.

ƏDƏBİYYAT

1. Мурадалиева Э.Б. Кровь земная – нефть Азербайджана и история. Баку, 2005, 256 с.
2. Монополистический капитал в нефтяной промышленности России (1883-1914). Документы и материалы. М-Л: 1961, 796 с.
3. Труды второго съезда нефтепромышленников в гор. Баку (с 15-го марта по 9-е апреля 1885 года). Отдел I и II. Тифлис: Типография Я.И. Либермана, 1887, 180 с.
4. Гулишамбаров С.И. Обзор фабрик и заводов Бакинской губернии. Тифлис: Типография канцелярии Главного начальствующего гражданского частью на Кавказе, 1890, 278 с.
5. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə. IV cild (XIX əsr). Bakı: 2000, 508 s.
6. Ахундов Б.Ю. Монополистический капитал в дореволюционной Бакинской нефтяной промышленности. Москва, 1959, 296 с.
7. Труды одиннадцатого очередного съезда нефтепромышленников в г. Баку (с 21 апреля по 2 мая 1897 года). Баку, 1897, 184 с.
8. Труды XVIII очередного съезда нефтепромышленников в гор. Баку (с 5-го по 22-е декабря 1903 года). Том II. Баку: Типография 1-го Типографского Товарищества, 1904, 400 с.
9. Труды XX очередного съезда нефтепромышленников в гор. Баку (с 31-го января по 13-е февраля 1905 года). Том II. Баку, 1905, 525 с.
10. Труды XXI экстренного съезда нефтепромышленников в гор. Баку (с 17 по 21 февраля 1906 года). Баку, 1906, 88 с.
11. Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivı (ARDTA), f. 798, s. 1, iş 654.
12. Алияров С.С. Нефтяные монополии в Азербайджане в период первой мировой войны. Баку, 1974, 232 с.
13. «Каспий», 1906, 19 февраля, № 39.

14. Ибрагимов М.Дж. Нефтяная промышленность Азербайджана в период империализма. Баку, 1984, 240 с.
15. Сумма голосов, причитающихся фирмам на XXVIII очередном съезде нефтепромышленников в гор. Баку (по данным за 1908 год) // Труды XXVIII очередного съезда нефтепромышленников в гор. Баку (с 30-го ноября по 16-ое декабря 1909 года). Том I. Баку: Типографии: «Труд» и 1-го Тип. Т-во, 1910, X-XIX.
16. Сумма и списки голосов по добыче, перекачке нефти и выработке керосина и смазочных масел, причитающихся фирмам на XXIX очередном съезде нефтепромышленников в г. Баку (по данным за 1909 год) // Труды XXIX очередного съезда нефтепромышленников в гор. Баку (с 30-го ноября по 13-е декабря 1910 года). Том I. Баку: Электротпечатня газеты «Баку», 1911, с. 1-28.
17. Сумма и списки голосов, причитающихся фирмам на XXXIV очередном съезде нефтепромышленников в г. Баку по добыче, перекачке и по выработке керосина и смазочных масел (по данным за 1914 год) // Труды XXXIV очередного съезда нефтепромышленников в гор. Баку (30 ноября - 11 декабря 1915 г.). Баку: Типография «Труд» С.Г. Берладир и К-о, 1916, с. 1-23.
18. Сумма и списки голосов, причитающихся фирмам по добыче, перекачке и по выработке керосина и смазочных масел на съездах нефтепромышленников в 1916 году (по данным за 1915 год) // Труды XXXV экстренного съезда нефтепромышленников в гор. Баку (10 июня 1916 г.). Баку: Тип. «Труд» С.Г. Берладир и К-о, 1916, с. 1-22.
19. ARDTA, f. 798, s. 1, iş 2286.

Полад Расул оглы Халилов

**ЦЕНЗОВАЯ СИСТЕМА НА СЪЕЗДАХ БАКИНСКИХ
НЕФТЕПРОМЫШЛЕННИКОВ И ПОЗИЦИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ**

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о сути цензовой системы, применяемой на съездах бакинских нефтепромышленников в нефтяной промышленности Северного Азербайджана, достигшей самого высокого этапа развития в период капитализма. Из общего содержания статьи становится ясно, что после введения на съездах цензовой системы, группы крупных фирм потеснив группы мелких и средних фирм, сосредоточили все привилегии в своих руках. Осуществление этого мероприятия в то же время нанесло серьезный удар по позиции мелких и средних фирм, принадлежавших азербайджанским нефтепромышленникам. Крупнейшие нефтепромышленные фирмы, имеющие высокие показатели по добыче, переработке и транспортировке нефти на съездах при голосовании по любым вопросам добивались принятия решений в соответствии со своими интересами.

Polad Rasul oghlu Khalilov

**CENSORSHIP SYSTEM AT THE CONGRESS OF BAKU
OIL INDUSTRIALISTS AND THE POSITION
OF AZERBAIJANI ENTREPRENEURS**

SUMMARY

The article says about the essence of the applied at the congresses of the censorship system Baku oil industrialists in the oil industry of Northern Azerbaijan, which reached the highest stage of development during the period of capitalism. From the general content of the article it becomes clear that after the introduction at the congresses of the censorship system, a group of large firms crowding out groups of small and medium-sized firms concentrated all the privileges in their hands. The implementation of this event at the same time dealt a serious blow to the positions of small and medium-sized firms owned by Azerbaijani oil industrialists. The largest oil companies with high rates of oil production, processing and transportation at congresses in voting on any issues sought to make decisions in accordance with their interests.